MASARYKOVA UNIVERZITA

Z2069 Statistické metody a zpracování dat II

Analýza časových řad

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Příklady časových řad a jejich použití

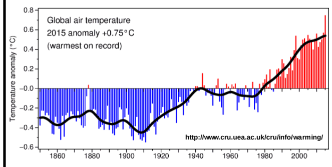

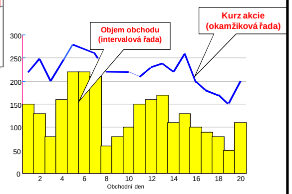

- vývoj cen akcií
- objem obchodování na burze
- průměrný roční odtok vody z povodí
- vývoj počtu obyvatelstva určité lokality
- maximální denní srážkové úhrny na určité stanici

Základní pojmy

Časová řada je chronologicky uspořádaná posloupnost hodnot určitého statistického ukazatele.

$$y_t = f(t) \qquad y_1, y_2, \cdots, y_n$$

y_t, kde $t = 1, 2, \ldots, n$

y = ukazatel
t = časová proměnná
n = počet členů řady

Pomocí časových řad můžeme zkoumat **dynamiku** jevů v čase.
Mají základní význam pro **analýzu příčin**, které na tyto jevy působily a ovlivňovaly jejich chování v minulosti, tak pro **předvídání** jejich budoucího vývoje.

Problémy při sestavování časových řad

- Problém volby časových bodů pozorování
- Problémy s délkou časové řady
- Problémy s kalendářem
- Problémy s nesrovnatelností jednotlivých měření

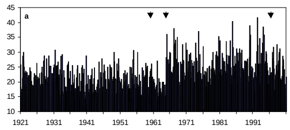

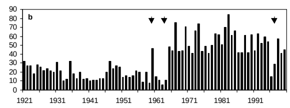

Uvedené problémy mohou vést k narušení **homogenity** časové řady

Maximální denní nárazy větru a počty dnů s nárazy větru na stanici Praha, Karlov v období 1921-1990

Transformace časové řady

Jedná se o úpravu původní časové řady, tak aby

1. splňovala podmínky pro následnou analýzu (např. stacionarita atd.)
2. zvýrazňovala dále analyzovanou složku

Běžné druhy transformací:

- přidání konstanty $\quad y = y + C$
- linearizace řady $\quad y = \ln(y)$
- odečtení průměru $\quad y = y - \bar{y}$
- standardizace $\quad y = \left(\dfrac{y - \bar{y}}{s_d}\right)$
- odečtení tzv. trendové funkce (viz. dále)

Základní typy časových řad

Časové řady **deterministické** - neobsahují prvek náhody (sin(x)) a **stochastické** (realizace náhodného procesu)

Časové řady **absolutních** veličin (přímo zjišťovaných)
- **okamžikové** (počet obyvatel – k datu sčítání)
- **intervalové** (denní úhrn srážek)

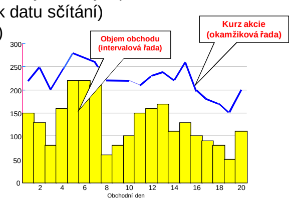

Časové řady **odvozené**
- průměrných veličin (řada klouzavých průměrů)
- poměrných – relativních veličin (řada hektarových výnosů)

Časové řady **ekvidistantní** a **neekvidistantní**

Okamžikové časové řady

Jsou spojité v čase, záleží u nich na rozhodném okamžiku šetření. Hodnota nezávisí na délce intervalu, za který je znak zjišťován.

Okamžikové ukazatele za několik intervalů nesčítáme. Je však pro ně typické počítání průměrů v čase. Průměr okamžikové veličiny za určité období označujeme jako tzv. **chronologický průměr.**
Nejprve spočteme průměr za časové okamžiky t_{i-1} a t_i, pro i=2 až n.
Z těchto hodnot určíme průměr pro celou řadu:

$$\bar{y} = \frac{\frac{1}{2}y_1 + y_2 + \ldots + y_{n-1} + \frac{1}{2}y_n}{n-1}$$

Uvedený vztah platí v případě, že délka všech intervalů je konstantní. Pokud ne, je nutné jednotlivé dílčí průměry vážit délkami intervalů a vypočítat vážený chronologický průměr.

Intervalové časové řady

Jednotlivé hodnoty se vztahují k **časovým úsekům** a přímo závisí na jejich délce.

Hodnotu intervalového ukazatele zjištěnou za časový interval (t_{i-1}, t_i) označme q_i a přiřazujeme-ji ke středu časového intervalu.
Časovou řadu hodnot q_i označujeme intervalovou **řadou běžných hodnot**.

Za delší časové období lze intervalové ukazatele shrnovat a vytvářet **součtové (kumulativní) řady**. Součtová řada vznikne postupným sčítáním hodnot za sebou jdoucích časových intervalů. Podle průběhu součtové řady můžeme posoudit rovnoměrnost vývoje hodnot znaku.

Požadavkem sestavování intervalových časových řad je **konstantnost** délky časového intervalu. V řadě případů tento požadavek není splněn (např. počet dnů v měsíci).

Dalším typem součtových časových řad jsou **řady klouzavých úhrnů**. Jsou vhodné ke srovnání úrovně řady ve sledovaném období s úrovní řady období předešlého.

Z - diagram

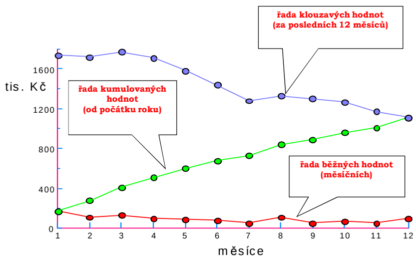

Řady běžných hodnot, řady kumulovaných hodnot a řady klouzavých úhrnů lze znázornit v tzv. Z-diagramu

Odvozené ukazatele časové řady

Při práci s časovými řadami je typické, že často pracujeme ne přímo s původní časovou řadou, ale s nějakou její **transformací**.

Absolutní přírůstek (první diference) $\Delta y_t = y_t - y_{t-1}$

Jsou-li členy v řadě absolutních přírůstků prakticky konstantní, potom hodnoty řady lineárně rostou (klesají).

Relativní přírůstek $\delta_i = \frac{\Delta y_i}{y_{i-1}} = \frac{y_i - y_{i-1}}{y_{i-1}} = \frac{y_i}{y_{i-1}} - 1$

Informuje nás o rychlosti (tempu) růstu

Odvozené ukazatele časové řady

Koeficient růstu (**řetězový index**): vyjadřuje, o kolik procent vzrostla hodnota časové řady v okamžiku t_i ve srovnání s hodnotou řady v čase t_{i-1}.

$$k_i = \delta_i + 1 = \frac{y_i}{y_{i-1}} \cdot 100(\%)$$

Průměrný koeficient růstu: pro celou řadu se vypočte jako geometrický průměr jednotlivých hodnot koeficientů růstu.

$$\bar{k} = \sqrt[n-1]{k_1 \cdot k_2 \ldots k_{n-1}} = \sqrt[n-1]{\frac{y_2}{y_1} \cdot \frac{y_3}{y_2} \ldots \frac{y_n}{y_{n-1}}} = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}}$$

Uvedený výpočet je vhodný pouze v případě stálého a přibližně stejného růstu hodnot řady.

Odvozené ukazatele časové řady

Pro účely srovnání různých časových řad se jejich hodnoty převádějí na tzv. **bazické indexy** (indexy se stálým základem):

$$k_i' = \frac{y_i}{y_z} \cdot 100(\%)$$

Hodnota y_z je obvykle prvním nebo posledním členem časové řady (základ).

Odvozené ukazatele časové řady

	B	C	D	E	F	G	H
6	měsíc	t	tržba	absolutní přírůstek	relativní přírůstek	řetezový index koeficent růstu	bazický index (z=1)
7	leden	1	328541	.	.	.	100.0
8	únor	2	325154	-3387	-1.0309	99.0	99.0
9	březen	3	330244	5090	1.5654	101.6	100.5
10	duben	4	329570	-674	-0.2041	99.8	100.3
11	květen	5	332489	2919	0.8857	100.9	101.2
12	červen	6	340025	7536	2.2665	102.3	103.5
13	červenec	7	338962	-1063	-0.3126	99.7	103.2
14	srpen	8	342110	3148	0.9287	100.9	104.1

- Absolutní přírůstek =D8-D7
- Relativní přírůstek =E8/D7*100
- Řetězový index =D8/D7*100
- Bazický index =D8/D7*100

Odvozené ukazatele časové řady

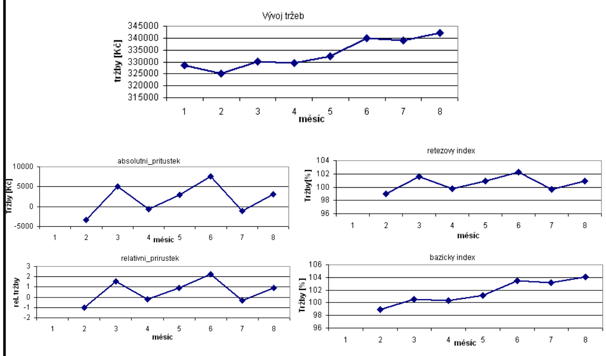

Základy analýzy časových řad

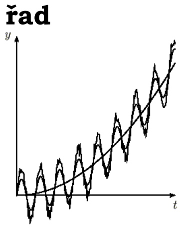

Hlavní cíle analýzy časových řad
1. odhalení zákonitostí a **příčin dosavadního vývoje**
2. **prognóza** chování časových řad

Každá řada může obsahovat čtyři základní složky:

- **trend** (T_t)
- **periodická (sezónní) složka** (S_t)
- **cyklická složka** (C_t)
- **náhodná složka** (ε_t)

První tři složky tvoří systematickou část řady.

Trendová složka časové řady

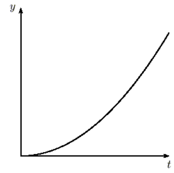

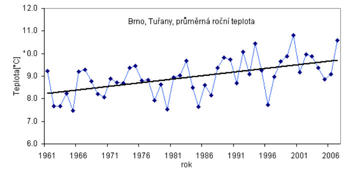

- **Trend** je obecná tendence vývoje zkoumaného jevu za dlouhé období.
- Je výsledkem dlouhodobých a stálých procesů (v měřítku posuzované délky časové řady).
- Trend může být lineární či nelineární.
- Trend může být rostoucí, klesající nebo může existovat řada bez trendu (s nulovým trendem).
- Časové řady bez trendu se označují jako stacionární.

Periodická složka časové řady

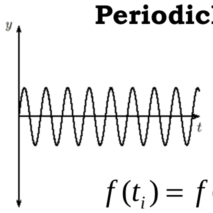

$$f(t_i) = f(t_i + T)$$

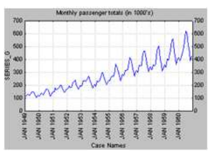

- **Periodická složka** je pravidelně se opakující odchylka od trendové složky s pevnou délkou **periody T**.
- Perioda této složky je menší než celková velikost sledovaného období.
- Typickým případem jsou **sezónní kolísání** a nebo řady denních, měsíčních, čtvrtletních ukazatelů.
- Příčiny sezónnosti jsou různé, většinou však dobře definovatelné.
- Sezónnost je typická pro časové řady ekonomických ukazatelů.

Cyklická složka

$$f(t_i) \approx f(t_i + \overline{T})$$

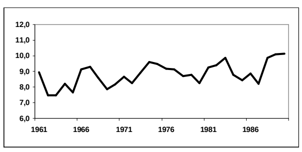

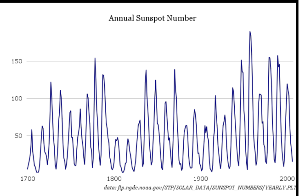

- **Cyklická složka** udává kolísání okolo trendu v důsledku dlouhodobého cyklického vývoje.
- Cyklická složka může vykazovat změny v délce a amplitudě cyklu.
- Délka cyklu je tedy většinou neznámá. (př. demografický trend, kolísání teploty vzduchu).
- Délka cyklu je tedy delší než 1 rok. V některých případech se označuje jako „střednědobý trend“.
- Bývá typickou součástí časových řad meteorologických prvků (př. problém globálního oteplování) či hydrologických jevů.

Náhodná složka časové řady

- **Náhodná (stochastická) složka** se nedá popsat žádnou funkcí času.
- "Zbývá" po vyloučení trendu, sezónní a cyklické složky.
- Jejím zdrojem jsou v **jednotlivostech** nepostižitelné jevy.
- Lze ji však popsat pravděpodobnostně.

Grafické metody analýzy časových řad

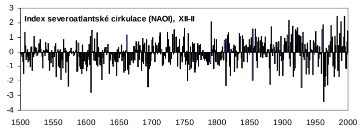

- Prvotní analýza spočívá v grafickém znázornění průběhu řady.
- Graf slouží k prvotnímu posouzení tendence změn či k hledání opakujících se jevů („patterns“).
- I tyto jednoduché metody umožňují velmi krátkodobou předpověď.
- Graf však velmi dobře může znázorňovat nehomogenity, porovnávat dvě či více řad mezi sebou, …
- Slouží k výběru vhodné metody analýzy.

Grafické metody analýzy časových řad

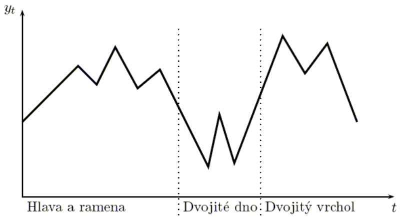

Vývoj kurzu akcií – příklad výskytu jednoduchých obrazců (patterns) v časové řadě

Klasický (formální) model analýzy časových řad

- Klasický model je pouze popisem jednotlivých složek časové řady jako forem pohybu, ne poznáním příčin.
- Jedná se o **dekompozici** na jednotlivé složky a jejich formální popis např. tzv. **aditivním modelem**:
- Základem je popis systematické složky (trendu, cyklických a periodických kolísání).

$$y_t = Y_t + \varepsilon_t = T_t + S_t + C_t + \varepsilon_t$$

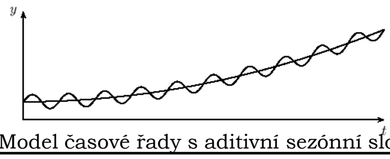

Model časové řady s aditivní sezónní složkou

Multiplikativní model

$$y_t = T_t \cdot S_t \cdot C_t \cdot \varepsilon_t$$

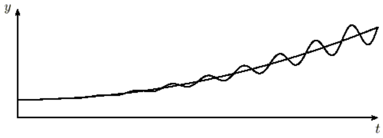

Model časové řady s multiplikativní sezónní složkou

Analýza trendu

A. **Klasický přístup** založený na matematicko-statistickém modelování. Modelované parametry jsou **KONSTANTNÍ** v čase. Neadaptivní metody – např. regresní modely. Umožňují snadnou předpověď.

B. **Adaptivní přístup** – parametry se v čase **VYVÍJEJÍ**. Například charakter lineárního trendu se mění (mění se směrnice trendu). Za jednoduchou adaptivní metodu lze považovat i metodu klouzavých průměrů (viz. dále).

Analýza trendu – základní metody vyrovnávání:

- analytické (popis časové řady funkcí)
- mechanické (klouzavé průměry)
- …

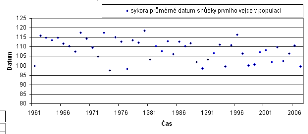

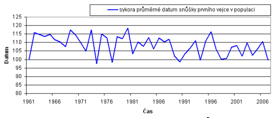

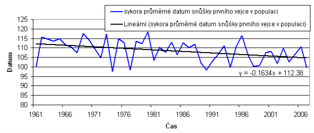

analytické vyrovnání trendu

Analytické vyrovnávání trendu matematickou křivkou

$$y_t = Tr_t + E_t$$

- Patří mezi neadaptivní metody. Vychází z předpokladu, že se trend po celou sledovanou dobu nemění a že je možné ho popsat některým typem matematické křivky.
- Identifikace trendu se redukuje na výběr správného typu matematické křivky a odhad jejích parametrů.
- Na problém analýzy trendu lze pohlížet jako na speciální případ **regresní závislosti**, kdy nezávisle proměnnou je čas.
- Časovou řadu vyrovnáváme křivkou, která nejlépe vystihuje její vývojový trend. Výpočet parametrů křivky se děje **metodou nejmenších čtverců**.

Lineární trend

$$y_t = b_0 + b_1 t$$

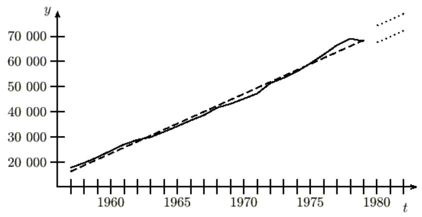

Parametr b_1 představuje přírůstek hodnoty y připadající na jednotkovou změnu časové proměnné. Řada se vyznačuje konstantními absolutními přírůstky (první diference).

Lineární trend

Hodnoty parametrů b_0 a b_1 získáme metodou nejmenších čtverců obdobně jako v případě jednoduché lineární regrese, tedy:

$$b_1 = \frac{\sum_{t=1}^{n} t y_t - \bar{t}\sum_{t=1}^{n} y_t}{\sum_{t=1}^{n} t^2 - n\bar{t}^2} \qquad b_0 = \bar{y} - b_1 \bar{t}$$

Předpověď budoucí hodnoty (**bodová** předpověď) má tvar:

$$\hat{y}_T = b_0 + b_1 T$$

Exponenciální trend

$$y_t = b_0 \cdot b_1^t$$

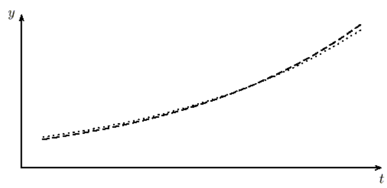

Parametr b_1 představuje průměrný přírůstek hodnot y_t. Ty se chovají jako členy geometrické posloupnosti. Protože se již nejedná o funkci lineární v parametrech, lze k odhadu exponenciálního trendu využít metody nejmenších čtverců pouze po její **logaritmické transformaci:**

$$\log y_t = \log b_0 + t \cdot \log b_1$$

Polynomický trend

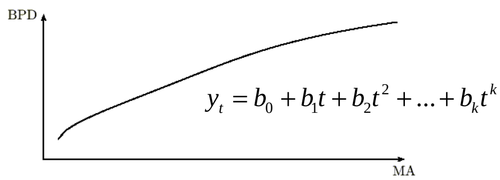

$$y_t = b_0 + b_1 t + b_2 t^2 + \ldots + b_k t^k$$

Při volbě stupně polynomu je třeba postupovat opatrně. Vyšší stupeň zajišťuje těsnější proložení empirických hodnot křivkou, vede ale k nestabilitě trendu.

Vyšší polynomy se většinou vůbec nehodí k extrapolacím.

K odhadu parametrů lze využít MNČ.

Polynomický trend

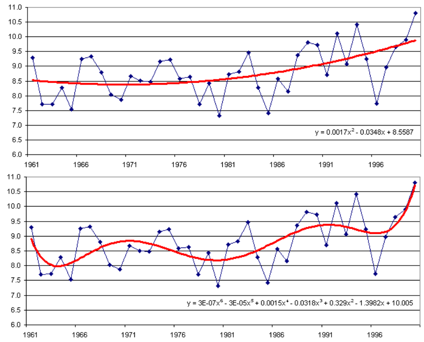

Rozdíly v proložení časové řady polynomem 2. (nahoře) a 6. (dole) stupně

Proložení trendu

Grafy – 2 D spojnicové grafy

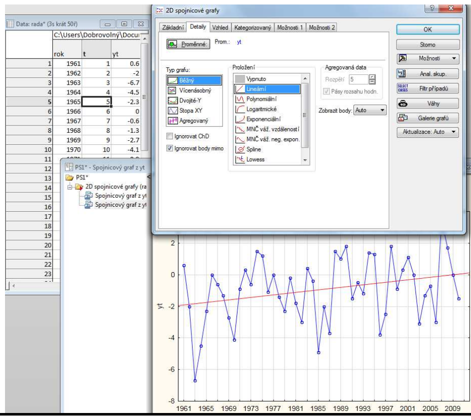

Logistická křivka

$$y_t = \frac{1}{k + b_0 \cdot b_1^t}$$

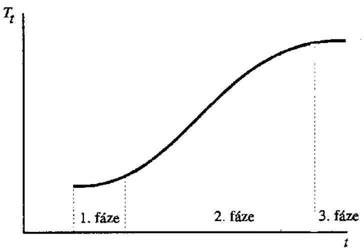

Křivka má tři úseky, první je charakterizován pozvolným vzestupem, druhá v okolí inflexního bodu prudkým růstem a třetí určitou vrcholovou stagnací. (patří mezi tzv. S-křivky).

Verifikace modelu

Je zapotřebí zhodnotit statistickou **významnost** odhadnutých **parametrů** modelu i **modelu** jako celku.

MNČ – podstatou je, že model vždy vysvětlí pouze **část** variability (proměnlivosti) pozorovaných dat.

Je nutné zjistit (testovat), zda model jako celek dává lepší vysvětlení, než je možné očekávat jako důsledek náhody a to na jisté hladině významnosti.

Koeficient determinance R^2 – základní ukazatel vhodnosti použitého modelu (vzorec a interpretace viz. korelační počet)

Analýza rozptylu

Analýza rozptylu

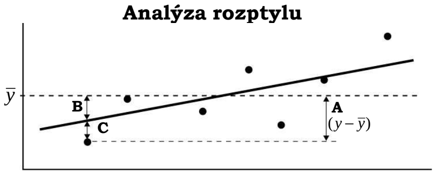

$$s_y^2 = s_{\hat{y}}^2 + s_{y-\hat{y}}^2$$

A. Rozptyl empirických hodnot (celkový) $$s_y^2 = \frac{1}{n}\sum_{t=1}^{n}(y_t - \bar{y})^2$$

B. Rozptyl vyrovnaných hodnot (modelový) $$s_{\hat{y}}^2 = \frac{1}{n}\sum_{t=1}^{n}(\hat{y}_t - \bar{y})^2$$

C. Rozptyl reziduální $$s_{y-\hat{y}}^2 = \frac{1}{n}\sum_{t=1}^{n}(y_i - \hat{y}_t)^2$$

Analýza lineárního trendu a testování vhodnosti - EXCEL

Model vysvětluje více než 63 % proměnlivosti studované charakteristiky v čase

VÝSLEDEK

Regresní statistika	
Násobné R	0,797711
Hodnota spolehlivosti R	0,636343
Nastavená hodnota spolehlivosti R	0,575733
Chyba stř. hodnoty	1,192911
Pozorování	8

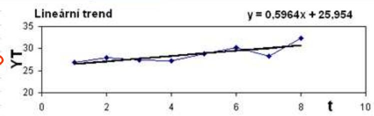

ANOVA

p-hodnota

	Rozdíl	SS	MS	F	Významnost F
Regrese	1	14,94054	14,94054	10,49905[illegible]5	0,017681891
Rezidua	6	8,538214	1,423036		
Celkem	7	23,47875			

	Koeficienty	Chyba stř. hod.	t stat	Hodnota P	Dolní 95%	Horní 95%	Dolní 95,0%	Horní 95,0%
Hranice	25,95357	0,929508	27,92182	1,39605E-07	23,67914451	28,228	23,67914	28,228
t	0,596429	0,18407	3,240225	0,017681891	0,146024926	1,046832	0,146025	1,046832

Interpretace: $p < 0,05$ - existuje statisticky významný rozdíl mezi rozptylem vysvětleným regresní přímkou (tedy modelem trendu) a zbytkovým (reziduálním) rozptylem – zvolený model trendu je vhodný

Analýza lineárního trendu a testování vhodnosti - Statistica

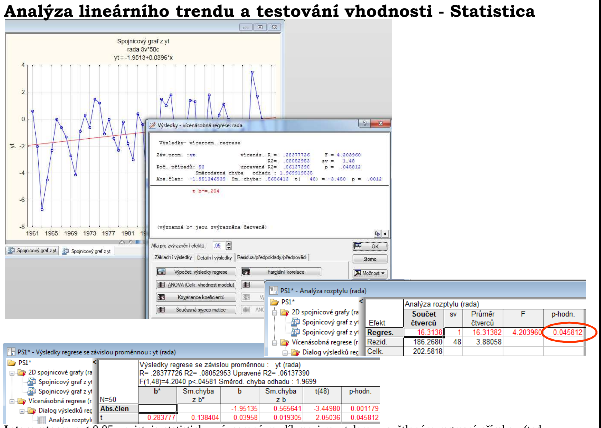

Interpretace: $p < 0,05$ - existuje statisticky významný rozdíl mezi rozptylem vysvětleným regresní přímkou (tedy modelem trendu) a zbytkovým (reziduálním) rozptylem – zvolený model trendu je vhodný

Kritéria pro volbu vhodného modelu trendové funkce I.

A. Volba vhodné trendové funkce by v prvé řadě měla vycházet z **věcné analýzy zkoumaného jevu**.

Ta nám umožní zaměřit se na určité typy (skupiny) funkcí či některé jiné předem vyloučit – jde o funkci rostoucí či klesající, má inflexní bod či je nekonečně rostoucí.

Pro použitou trendovou funkci je důležité, zda má (logistický trend) či nemá (lineární trend – růst řady není ničím omezen) asymptotu. Je to důležité pro předpovídání chování časové řady.

Kritéria pro volbu vhodného modelu trendové funkce II.

B. Analýza grafu časové řady a **analýza reziduí**.

y_t – empirické hodnoty

$\hat{y}_t$ – teoretické hodnoty – vyrovnané trendovou funkcí

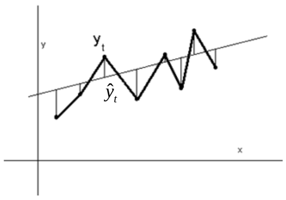

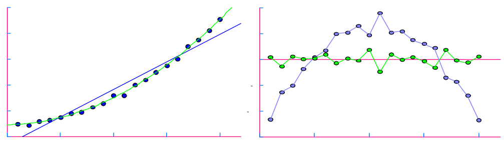

Kritéria pro volbu vhodného modelu trendové funkce III (objektivní)

Spočívají v minimalizaci předem zvoleného kritéria (jako v případě regresní analýzy). Za toto kritérium se nejčastěji bere součet čtverců odchylek empirických hodnot y_t od hodnot vyrovnaných $\hat{y}_t$ (**součet čtvercových chyb**):

$$SSE = \sum_{t=1}^{n} (y_t - \hat{y}_t)^2$$

Z uvažovaných funkcí se vybírá ta s nejmenší hodnotou reziduálního součtu čtverců.

POZOR – jde o formální kritérium. Např. použijeme-li polynom vysokého stupně, může být reziduální součet čtverců i nulový, avšak zcela nepoužitelný.

Objektivní kritéria pro volbu vhodného modelu trendové funkce III

Počítačové programy obvykle nabízejí následující míry vhodnosti zvolené trendové funkce:

Střední chyba odhadu (M.E. – Mean Error)

$$M.E. = \frac{\sum_{t=1}^{n} (y_t - \hat{y}_t)}{n}$$

Střední čtvercová chyba odhadu (M.S.E. – Mean Square Error)

$$M.S.E. = \frac{\sum_{t=1}^{n} (y_t - \hat{y}_t)^2}{n}$$

Je to nejpoužívanější kritérium.

Informativní testy pro volbu vhodné trendové křivky:

Trend	Informativní test
lineární	První diference (y_{t+1} - y_t) jsou přibližně konstantní
kvadratický	Druhé diference (y_{t+2} - $2y_{t+1}$ + y_t) jsou přibližně konstantní
exponenciální	Podíly sousedních hodnot (y_{t+1}/y_t) resp. první diference logaritmů tvaru ($\log y_{t+1}$ - $\log y_t$) jsou přibližně konstantní
logistický	Křivka prvních diferencí (y_{t+1}-y_t) se podobá křivce normální hustoty, podíly ($1/y_{t+2}$ - $1/y_{t+1}$)/($1/y_{t+1}$ - $1/y_t$) jsou přibližně konstantní
Gompertzova křivka	Podíly ($\log y_{t+2} - \log y_{t+1}$)/($\log y_{t+1} - \log y_t$) jsou přibližně konstantní

Mechanické vyrovnávání trendu metodami klouzavých průměrů

Používá se v případě, že se trend mění a nelze ho vyrovnat „globálně“ jednou matematickou křivkou. Metoda je vhodná pro neperiodické řady, neumožňuje extrapolaci hodnot.

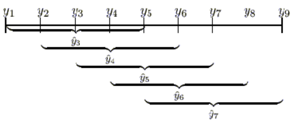

Vlastní průměry se používají jako **prosté** či **vážené**.
V některých případech lze použít klouzavých mediánů.
Klouzavé průměry mohou být **necentrované** a **centrované**

Metody klouzavých průměrů

Jako klouzavé průměry obecně označujeme lineární kombinace členů původní řady.

prosté $\frac{1}{5}(y_{t-2}+y_{t-1}+y_t+y_{t+1}+y_{t+2})$

vážené $\frac{1}{8}(y_{t-2}+2y_{t-1}+2y_t+2y_{t+1}+y_{t+2})$

Patří mezi tzv. **adaptivní** přístupy k trendové složce časové řady.

Tzv. **polynomické** klouzavé průměry umožňují vyrovnání hodnot na počátku a konci časové řady

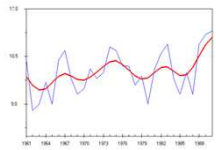

Volba řádu klouzavých průměrů

- Subjektivní posouzení charakteru dat
- Délka klouzavých průměrů by měla odpovídat periodě sezónních či cyklických fluktuací
- Vzorce pro výpočet optimální délky

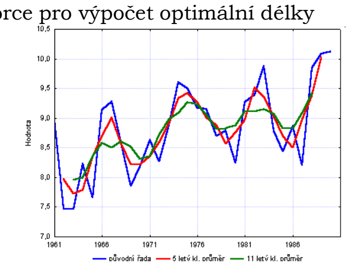

Obsahuje-li řada sezónní složku, je vhodné volit řád klouzavých průměrů tak, aby zahrnoval celou délku periody sezónní složky.

Centrované klouzavé průměry

Ve většině případů se používají klouzavé průměry liché délky, u **sudé délky** je problém s přiřazením hodnot časovému okamžiku.

V ekonomických časových řadách, které často obsahují sezónní složku délky 4 (řady čtvrtletních hodnot) či 12 (řady měsíčních hodnot), se tento problém řeší tzv. **centrováním**.

Výsledné klouzavé průměry pro sudou délku klouzavé části vypočteme jako **průměry dvou sousedních klouzavých průměrů** liché délky.

Centrované klouzavé průměry

Příklad: Abychom vystihli roční chod určitého ukazatele, chceme pro řadu měsíčních hodnot použít klouzavých průměrů délky 12.

Shlazená hodnota však spadá doprostřed mezi „červen“ a „červenec“. Další shlazená hodnota pak mezi „červenec“ a „srpen“.

Tyto dva jednoduché klouzavé průměry vezmeme a zprůměrňujeme. Výsledek pak už můžeme přiřadit k „červencové“ hodnotě. Tedy vytváříme klouzavé průměry o délce 13:

$$\hat{y}_t = \frac{1}{2}\left(\frac{1}{12}(y_{t-6}+y_{t-5}+\ldots+y_{t+5})+\frac{1}{12}(y_{t-5}+y_{t-4}+\ldots+y_{t+6})\right)=$$
$$\frac{1}{24}(y_{t-6}+2y_{t-5}+2y_{t-4}+\ldots+2y_{t+5}+y_{t+6})$$

Centrované klouzavé průměry

1998	I	35		
	II	46	49,0	
	III	71	50,0	**49,5**
	IV	44	57,5	**53,8**
1999	I	39	60,8	**59,1**
	II	76	62,3	**61,5**
	III	84	61,0	**61,6**
	IV	50	57,3	**59,1**
2000	I	34	59,8	**58,5**
	II	61	55,5	**57,6**
	III	94	60,5	**58,0**
	IV	33	62,8	**61,6**
2001	I	54	64,8	**63,8**
	II	70	68,5	**66,6**
	III	102		
	IV	48		

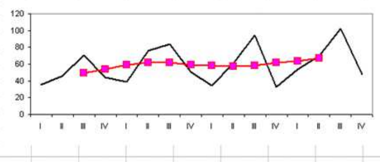

Obecně místo jednoduchých klouzavých průměrů délky 2m vytváříme centrované klouzavé průměry délky 2m+1 podle tohoto obecného vzorce:

$$\hat{y}_t = \frac{1}{4m}(y_{t-m}+2y_{t-m+1}+\ldots+2y_{t+m-1}+y_{t+m})$$

m - polovina řádu klouzavých průměrů (shlazovacího okna)

Vážené klouzavé průměry

- Jednotlivé členy úseku řady přiřazeny váhy.
- Tyto váhy většinou lineárně klesají směrem od středního (vyrovnávaného) členu.
- Váhy mohou mít také např. podobu tzv. gaussova filtru.

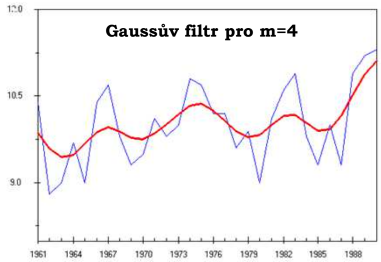

Člen řady	váha
y_{t-4}	0,014
y_{t-3}	0,048
y_{t-2}	0,117
y_{t-1}	0,201
y_t	0,241
y_{t+1}	0,201
y_{t+2}	0,117
y_{t+3}	0,048
y_{t+4}	0,014

Analýza časových řad v programu Statistica

Statistiky-Pokročilé lineární/ nelineární modely-Časové řady/Predikce

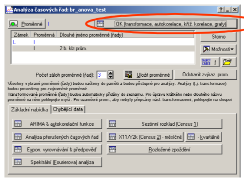

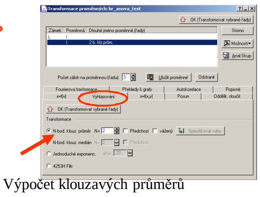

Výpočet klouzavých průměrů

… a EXCEL

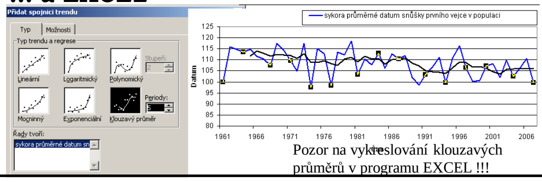

Pozor na vykreslování klouzavých průměrů v programu EXCEL !!!

Analýza sezónní složky časových řad (sezónní očišťování)

1. klasický přístup k sezónní dekompozici
2. úvod do autokorelační analýzy

Sezónní složka S_t je typická pro časové řady, jejichž interval pozorování je kratší než jeden rok (sezóna může mít délku týden, měsíc, roční období).

Objevuje se v řadách ekonomických (tržby, produkce, …), ale i v řadách meteorologických prvků (roční chod teploty vzduchu).

Řada obsahující sezónní složku se vyznačuje pravidelným opakováním hodnot kolem trendu a toto opakování může mít délku např. 7 dnů (do týdne), 12 měsíců či 4 roční období (do roku).

Sezónní složka může mít aditivní resp. multiplikativní charakter

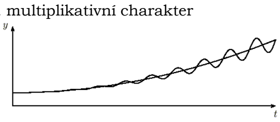

Obecný model řady při sezónním očišťování

Trendovou a cyklickou složku považujeme za jeden celek:

aditivní model: $$Y_t = TC_t + S_t + \varepsilon_t$$

Y_t je pozorovaná hodnota časové řady v čase t.

Statistiky-Pokročilé lineární/ nelineární modely-Časové řady/Predikce

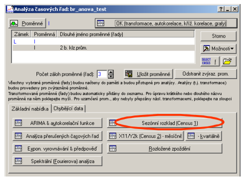

Jednotlivé kroky analýzy sezónní složky

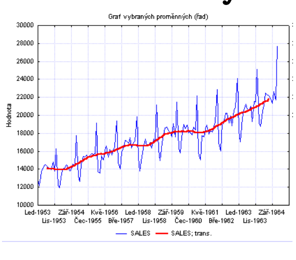

1. Z **originální** řady obsahující sezónní složku je vypočtena řada **klouzavých průměrů** s délkou klouzavých průměrů rovnou délce sezónní složky.

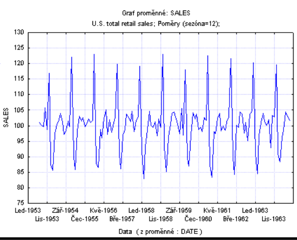

2. Vytvoříme novou řadu jako rozdíl **řady původní a řady shlazené**.

Jednotlivé kroky analýzy sezónní složky

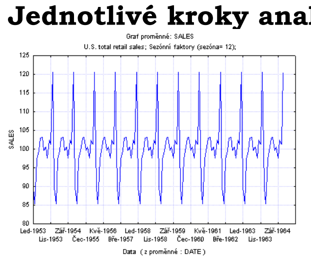

3. Tzv. **sezónní komponenty** jsou vypočteny jako průměr pro každý člen v rámci sezóny. Výsledné hodnoty představují průměrnou sezónní složku v časové řadě.

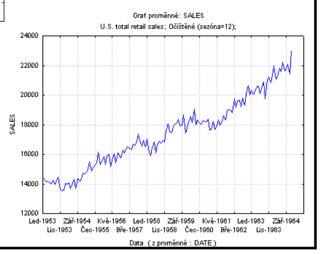

4. Sezónně očištěná řada (tedy řada obsahující vedle náhodné složky ještě složku TC_t) se potom vyjádří jako rozdíl řady originální a sezónní komponenty.

Jednotlivé krokv analýzy sezónní složky

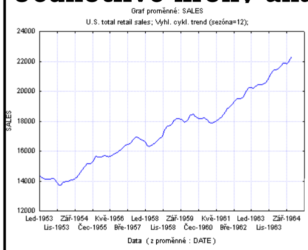

5. Složka TC_t se většinou aproximuje řadou shlazenou váženým klouzavým průměrem délky 5 se symetrickými vahami (1, 2, 3, 2, 1).

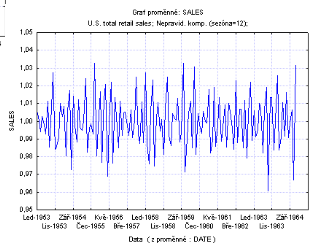

6. Obdobně lze izolovat **náhodnou složku** jako rozdíl řady sezónně očištěné a řady se zvýrazněnou složkou TC_t (viz. bod 5).

Autokorelace časových řad

Autokorelační analýza - metoda, kterou lze zkoumat vzájemné vztahy mezi hodnotami jedné časové řady.

Může sloužit jako metoda k definování sezónní a cyklické složky časových řad.

Jejím základem je výpočet **autokorelačního koeficientu**, resp. **autokorelační funkce**.

Autokorelační koeficient

Autokorelační koeficient r_k je relativní míra proměnlivosti členů časové řady posunutých o určitou hodnotu *k*. Definuje vztah mezi členy časové řady y_t a y_{t+k}.

Posun *k* se z angličtiny označuje jako **lag**. Je to tedy korelační koeficient vypočtený mezi jednotlivými členy časové řady, mezi kterými je *k-1* jiných pozorování tedy *lag = k* a označujeme ho jako autokorelační koeficient k-tého řádu.

Pro $k = 0$ je hodnota $r_0 = 1$ - je to vlastně hodnota korelačního koeficientu.

Základní pojmy

Rozptyl (variance) – míra variability (proměnlivosti) statistického znaku *x*

$$s_x^2 = \frac{\sum_{i=1}^{n}(x_i - \bar{x})^2}{n-1}$$

Kovariance – absolutní míra vzájemné variability dvou statistických znaků *x; y*

$$s_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^{n}(x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{n-1}$$

Korelace - relativní míra vzájemné variability dvou statistických znaků *x; y*

$$r_{xy} = \frac{s_{xy}}{s_x \cdot s_y}$$

Základní vztahy

Autokovariance – absolutní míra proměnlivosti členů časové řady *y* posunutých o určitou hodnotu *k*.

$$c_k = \frac{\sum_{i=1}^{n-k}(y_i - \bar{y})(y_{i+k} - \bar{y})}{n-k-1}$$

Autokorelace – relativní míra proměnlivosti členů časové řady *y* posunutých o určitou hodnotu *k*.

$$r_y(k) = \frac{c_k}{c_0} = \frac{c_k}{s_y^2}$$

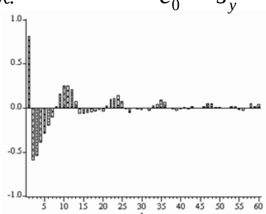

Autokorelační funkce – hodnoty $r_y(k)$ pro $k=1,2,\dots M$, kde $M < N/2$, N – délka řady

Autokorelační funkce

Autokorelační funkce (ACF) je potom závislost mezi hodnotami autokorelačního koeficientu a hodnotami posunu k.

Vyjadřuje se formou grafu – tzv. **korelogramu** (viz. obrázek). Na ose x jsou hodnoty lag (k), na ose y hodnoty autokorelačního koeficientu.

Hodnoty autokorelační funkce se pohybují v intervalu –1,1.

ACF je vhodným nástrojem k posouzení, zda časová řada obsahuje cyklickou či periodickou složku a také zda je či není řadou náhodných čísel – tedy do jaké míry je možné ji extrapolovat (předpovídat).

Princip autokorelace časové řady

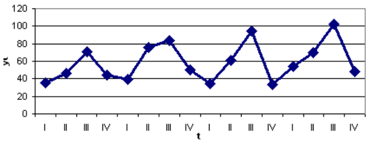

	t1	t2	t3	t4	t5	t6	t7	t8	t9	t10	t11	t12	t13	t14	t15	t16							
t	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV						LAG (k)	ry (k)
yt	35	46	71	44	39	76	84	50	34	61	94	33	54	70	102	48						0	**1.00**
		35	46	71	44	39	76	84	50	34	61	94	33	54	70	102	48					1	**0.14**
			35	46	71	44	39	76	84	50	34	61	94	33	54	70	102	48				2	**0.23**
				35	46	71	44	39	76	84	50	34	61	94	33	54	70	102	48			3	**-0.19**
					35	46	71	44	39	76	84	50	34	61	94	33	54	70	102	48		4	**0.89**
						35	46	71	44	39	76	84	50	34	61	94	33	54	70	102	48	5	**0.21**
							...															.....	

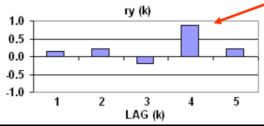

Interpretace ACF I

Korelogram bývá doplňován intervaly spolehlivosti, kterými lze hodnotit statistickou významnost autokorelačních koeficientů.

95 % interval spolehlivosti ACF lze z dostatečnou přesností zkonstruovat ze vztahu:

$$\pm 2 / \sqrt{N}$$

***N* – délka časové řady**

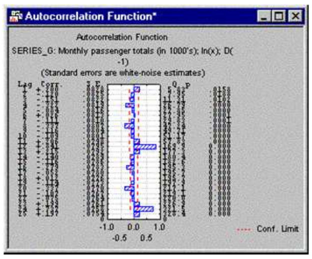

Časová řada náhodných čísel (bílý šum) a její autokorelační funkce

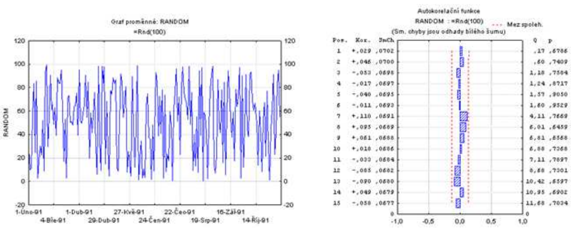

Časová řada bez periodické složky se silnou autokorelací a její autokorelační funkce

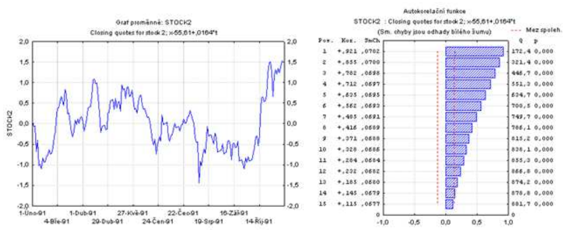

Časová řada obsahující výraznou sezónní složku a její autokorelační funkce